

BADIIY ASARLARDA STEREOTIPLAR**Ro'zimurodova Mehinbonu Shodiqul qizi***TerDu lingvistika(o'zbek tili) yo'nalishi 2-bosqich magistranti*

"Stereotip" atamasi juda noaniq. Adabiyotda uning muvaffaqiyatsizligi, noaniqligi, noaniqligi qayd etilgan. Biroq, bizning fikrimizcha, bu xususiyatlar ushbu so'zni ma'lum bir turdagi hodisalarning butun majmuasini belgilash uchun ishlatishga imkon beradi, chunki "stereotip tushunchasi juda sig'imli va ko'p o'lchovli shakllanishdir".

Stereotip-bu tipografiya ishidan kelib chiqqan metafora bo'lib, unda stereotip monolit bosma shakl, to'plam yoki klişe (yunon. qattiq bosma). Bunday bosma shakllarning mavjudligi ommaviy bosib chiqarishni qayta termasdan amalga oshirishga imkon beradi. Metaforik ma'noda stereotip-bu biror narsaning qat'iy o'rnatilgan, doimiy namunasi, standart. Ushbu atamani dunyo, o'zimiz va boshqa odamlar haqidagi g'oyalarimizga o'tkazish uchun asos "stereotipik mahsulotlarning keng tarqalishi, "to'plamda" birlashtirilgan elementlarning cheklangan soni va ularning barqarorligi" edi.

Stereotip fenomeni, qoida tariqasida, har qanday faoliyatga xosdir, shuning uchun u turli xil ilmiy yo'nalishdagi fanlarda ko'rib chiqish ob'ekti hisoblanadi: sotsiologiya, siyosatshunoslik, Madaniyatshunoslik, etnografiya, psixologiya va fiziologiyaning turli sohalari, kognitivistika, tilshunoslik va boshqalar. ob'ektni ko'rib chiqishning turli burchaklari uning o'ziga xos xususiyatlarini uning ta'rifi va terminologik belgisiga qo'yadi, shuning uchun stereotip tushunchasi quyidagi atamalarda aks ettirilgan bir qator ixtisoslashgan tushunchalarga bo'linadi: ijtimoiy, siyosiy, aqliy, aqliy, xulq-atvor stereotipi, motor, madaniy, etnik, etnik-madaniy, irqiy, professional, gender, til, nutq, kommunikativ va boshqalar. Ushbu ro'yxat tartibli tasnif emas, chunki unda ko'rsatilgan atamalar genetik jihatdan farq qiladi va ilmiy tahlilning turli jihatlarini (darajalari) bilan bog'liq. Xuddi shu stereotipni fenomen sifatida tavsiflash mumkin ijtimoiy, kognitiv, lingvistik va boshqalar. masalan, etnik stereotip ijtimoiy stereotipning bir turi sifatida, aqliy ta'lim bo'lib, o'zini xulq-atvor va aloqa normalarida, til va nutq shakllarida anglashi mumkin.

"Stereotip" so'zining ilmiy atama sifatida birinchi aniq va aniq ishlatilishi amerikalik sotsiolog (siyosatshunos) va jurnalist V. Lippman nomi bilan bog'liq bo'lib, u stereotip tushunchasini ijtimoiy-siyosiy nutq sohasiga kiritgan va 1922 yilda o'zining jamoatchilik fikri kontseptsiyasini bayon qilgan. Kontseptsiya muallifi stereotiplarni insonning boshidagi tartibli, sxematik, madaniy jihatdan aniqlangan "dunyo rasmlari" (ong tasvirlari) deb atadi, ular dunyoning murakkab ob'ektlarini idrok etishda harakatlarni tejaydi va uning qadriyatlarini, pozitsiyalari va huquqlarini himoya qiladi. Bular tarixiy hamjamiyatda qabul qilingan, atrofdagi dunyoni tanib olish va tanib olishda ma'lumotni idrok etish, filtrlash, talqin qilish namunalarini, avvalgi ijtimoiy tajribaga asoslangan.

V. Lippmanning ishi stereotipik sohadagi barcha keyingi tadqiqotlarga katta ta'sir ko'rsatdi va o'shandan beri stereotipning ko'plab ta'riflari taklif qilindi. Biroq, birinchi navbatda, bu etnik, etnik-madaniy stereotiplar haqida edi, ular odamlarning etnik, milliy, madaniy jamoalarining psixologik xususiyatlari to'g'risida barqaror, umumlashtirilgan g'oyalarni anglatadi. Kengroq kontseptsiya - ijtimoiy stereotipning talqinlari, shuningdek, uning stereotiplash ob'ekti sifatida odamlar guruhi (toifasi) bilan o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi, ammo guruh nafaqat etnik guruh yoki millat, balki boshqa ijtimoiy xususiyatlarga ko'ra odamlarni birlashtirishdir:

ijtimoiy stereotipning ko'plab ta'riflarida boshqa ijtimoiy ob'ektlar (hodisalar, hodisalar va boshqalar) paydo bo'ladi. Umuman olganda, ijtimoiy stereotip "standartlashtirilgan, barqaror, hissiy jihatdan boy, qiymat bilan aniqlangan tasvir, ijtimoiy ob'ekt g'oyasi" deb tushuniladi. Bunday talqin siyosiy psixologiyada stereotipning ta'rifiga o'xshaydi, bu erda ijtimoiy-siyosiy ob'ekt (jarayon, hodisa) majoziy sxematizatsiya va standartlashtirish ob'ekti bo'lib xizmat qiladi.

N. A. Rojdestvenskaya stereotiplarni mazmuni bo'yicha ikki toifaga ajratadi: odamlarni ma'lum milliy, ijtimoiy va siyosiy guruhlarning a'zolari sifatida tavsiflovchi stereotiplar va odamlarning shaxsiy xususiyatlarini xulq-atvori, jismoniy fazilatlarini, tashqi ko'rinishi va boshqalar bilan tavsiflovchi stereotiplar.

P. N. Donets bir nechta assimetrik qarama-qarshiliklarga asoslangan stereotiplarni tasniflashni taklif qiladi:

- * muayyan ijtimoiy jamoalarning a'zolari sifatida shaxslarga tegishli bo'lgan shaxsiy va narsalar, voqealar, mamlakatlar va boshqalar ob'ekti bo'lgan moddiy, hodisalar va boshqalar.;

- * pragmatik, hissiyotlarni, baholarni va boshqalarni aks ettirish bilan bog'liq va kognitiv, sof moddiy, oqilona ma'lumotlarni aks ettiradi;

- * heterostereotiplar, ya'ni boshqalar haqidagi g'oyalar, "begona" obrazlar va avtostereotiplar, ya'ni. o'zini ma'lum bir etnik guruhning a'zosi yoki ma'lum bir madaniyatning tashuvchisi sifatida tasavvur qilish, "o'zi"obrazlari;

- * qasddan (maqsadli) va o'z-o'zidan;

- * ijobiy va salbiy;

- * kuchli va medial.

Muallifning fikriga ko'ra, so'nggi belgilarning kombinatsiyasi imidj (ijobiy rang berish, qasddan qurilgan), xurofot (o'z-o'zidan, salbiy zaryad) va dushman obrazi (xurofotning qasddan kuchayishi) o'rtasidagi farqni aniqlash uchun zarurdir.

L. I. Grishayeva va L. V. Tsurikovaning fikricha, stereotiplar nafaqat ijobiy va salbiy, balki neytral ham bo'lishi mumkin. Stereotiplar marosimlar, urf-odatlar, urf-odatlar, afsonalar bilan juda ko'p o'xshashliklarga ega, ammo stereotiplar "o'z" muhitida mavjud bo'lgan yashirin fikrlash darajasida qoladi.

Ijtimoiy stereotiplar bo'yicha tadqiqotlar muayyan stereotiplar mazmunining etariligi, ularning jamiyatdagi funktsiyalari, ularning shakllanish manbalari, ularning barqarorligi va dinamikasi omillari masalalarini ko'rib chiqadi.

Stereotipning mohiyatiga sotsiologik yondashuvning diqqat ob'ektlari psixologik

qiziqish doirasidan farq qiladi stereotipning sotsiologik (siyosiy, madaniy) ta'riflarida ushbu ta'limning psixologik (kognitiv, aqliy) tabiati qayd etilganiga qaramay, yondashuv. V. S. Ageyevning fikricha," ilmiy tahlil darajalarining aralashishi natijasida ijtimoiy stereotipning ijtimoiy va psixologik funksiyalari haqidagi bo'linmagan tasavvur ijtimoiy stereotiplarni nafaqat ijtimoiy, balki psixologik hodisa sifatida ham salbiy baholashga olib keladi ". Muallif ijtimoiy stereotip va stereotip tushunchalarini farqlashni taklif qiladi. Stereotiplashning psixologik jarayoni faqat stereotiplarni shakllantirish mexanizmi vazifasini bajaradi, lekin ularning mazmunini belgilamaydi, bu ijtimoiy tartib omillari tomonidan shakllanadi va "yaxshi" yoki "yomon"toifalarida baholanishi mumkin.

Stereotiplashning psixologik jarayoni idrok etish, kontseptualizatsiya, toifalarga ajratish, sxematizatsiya muammolarining umumiy kontekstida ko'rib chiqilishi kerak, ya'ni.kognitiv xususiyat jarayoni sifatida. Ushbu tekshiruvda stereotip kontseptual birlik (aqliy ta'lim, kognitiv tuzilish) sifatida namoyon bo'ladi. Chunki stereotiplar inson bilimining har qanday sohasida shakllanishi mumkin, ijtimoiy xulq-atvorni tartibga soluvchi stereotip ham kognitiv stereotipdir.

Stereotipning kognitiv tabiati aqliy stereotip, fikrlash stereotipi, psixologik stereotip, ijtimoiy va tabiiy muhit ob'ektlari, hodisalari, barqaror, muntazam takrorlanadigan aloqalar va munosabatlarning umumlashtirilgan g'oyasini aks ettiruvchi aqliy stereotip tushunchalarida qayd etilgan. V. A. Pishchalnikova o'z maktabi tomonidan "ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni barqarorlashtirishning psixologik mexanizmi sifatida ishlaydigan, taqdim etilgan bilimlarni qat'iy baholaydigan kognitiv tuzilma "sifatida talqin qilinadigan an'anaviy stereotip tushunchasini kiritadi".